

A debreceni trónfosztás évfordulója

Imre László

irodalomtörténész, akadémikus, professor emeritus, Debreceni Egyetem

három kérdéssel szembesít: mit illik, mit lehet és mit muszáj tenni egy ily jeles évfordulón? Illik eleink bátor tettét felidézni és ünnepelni, ha van erre kellő ok. Lehet számot vetni azzal, hogy a debreceni trónfosztás minő dicső eredménnyel és minő sajnálatos következményekkel járt. És muszáj e nagy nap eseményeit úgy felidézni, hogy a jelen és a jövő döntéseiben eszméltető tanulsággal szolgáljanak, azaz ne (sajnálatos szokás szerint) dicsekedjünk, s ne is szomorkodjunk a múlt sorsdöntő eseményein, hanem létfontosságú tanulságok megfogalmazására ösztönözzenek bennünket.

Vegyük sorra: illik büszkén emlékezni arra, hogy az osztrák csapatok elől menekülő magyar országgyűlést 1849. január elején Debrecen városa kitörő lelkesedéssel fogadta, Kossuth pedig többször szólt a „szabadság őrváros”-áról. A képviselők számára szívmengető élmény lehetett e „színmagyar” város vendégszeretete. (Tudnivaló, hogy mind Pozsonyban, mind Pesten a lakosok túlnyomó többsége német ajkú volt.) A debreceni áldozatkészség és azonosulás történelmi előzménye, hogy a város több századon át sokat szenvedett a Habsburg uralkodók elutasító magatartásától, akik nem is leplezett ellenszenvvel viseltettek a reformáció iránt. (Tehát a függetlenségi azonosulást egyáltalán nem valami forradalmi, republikánus radikalizmus indokolta.)

A trónfosztás előzménye, majdnem kiváltója az volt, hogy 48 őszén, miután Windisch-Gratz jelentései alapján azt lehetett hinni, hogy a magyar katonai ellenállás összeomlott, Schwarzenberg osztrák miniszterelnök a német dominanciájú birodalom centralizált képletéhez ragaszkodott, teljesen figyelmen kívül hagyva, hogy évszázadok óta a magyar királlyá koronázott osztrák császár felesküszik a magyar alkotmányra, azaz a király és az országgyűlés paritásos együttműködésére. Schwarzenberg axiómának tekintette, hogy egy hatvanmillió birodalmat nem lehet alkotmányosan kormányozni, s az 1849. március 4-én deklarált ún. olmützi alkotmány egységes és központi irányítású osztrák birodalomban gondolkodott.

Ez a beolvasztó szándékú képlet tökéletesen inkorrekt volt, hiszen Ferenc József a magyar országgyűlés jóváhagyása nélkül eleve nem is számíthatott törvényes uralkodónak, tehát minden intézkedése egy „trónbitorló”-é volt a magyar törvények szerint. (Ezt a legkonzervatívabb, leginkább Habsburg-hű politikusok

sem fogadhatták el, pl. Tisza Lajos, Baradlay Kazimir modellje Jókai regényében.) Erre adott válaszként született meg a *Függetlenségi Nyilatkozat*, melyet azonban még Kossuth hívei sem igazán támogattak. Április 14-én mégis az oratóriumból a nagytemplomba átköltöztetett országgyűlés közfelkiáltással (tehát szavazás nem volt!) deklarálta a Habsburg ház detronizálását.

A trónfosztás hírére Debrecen népe kitörő örömmel fogadta, sőt országosan is sokan ünnepelték, még az óvatos, nehezen mozduló Arany is ódával üdvözölte. Mely azonban magába foglalta a nagyszerűség mellett a kockázat riadalmát is:

*Egy a pálya, egy a végcél,
Élet vagy dicső halál!*

Jogos volt ez a lépés, mint a törvénytelen olmtüzi alkotmányra adott válasz, ugyanakkor a köztársasági államformát nem mondta ki, s ezzel nyitva hagyta a lehetőséget az uralkodócsaláddal való megegyezésre, amire azonban majd csak 1867-ben került sor. (S akkor sem a Ferenc József iránti rokonszenv játszott szerepet, hanem annak belátása, hogy Bécs még mindig elég erős ahhoz, hogy a magyarországi nemzetiségek elszakadási törekvéseit megakadályozza.) A trónfosztó nyilatkozatnak egyébként – Kossuth számításával ellentétben – nem volt kedvező a nemzetközi visszhangja. Angliának, s általában Európának ugyanis egy erős, egységes Ausztria fennmaradása állott érdekében, ami a Balkán felé (nyelvi és felekezeti alapon) terjeszkedő orosz befolyásnak útját állhatta. Az európai nagyhatalmak elutasító magatartása miatt meg is pecsételődött a magyar szabadságharc és a független Magyarország sorsa.

Így – elég lehangoló módon – lezárult a magyar nemzeti mozgalom első szakasza. Annak a nemzeti öntudatra és fejlődésre ösztönző folyamatnak, melyet bizonyos előzmények után Széchenyi gondolt el, elsősorban kulturális és gazdasági szervezethez vezető vívmányai valósultak meg: Tudományos Akadémia, vasút, lóverseny, hitelintézmények, gőzhajózás stb. Ezek azonban szükségképpen vezettek el egy független Magyarország igényéhez, melynek elismerése azonban nem állt összhangban a vezető európai államok érdekeivel.

Vegyük számba ennek a folyamatnak az állomásait. A magyar nyelvújítás és a nyelvápolás még szolid és ártatlannak látszó mozgalom, a magyar, mint államnyelv azonban már roppant indulatokat kavart. Az 1844-es nyelvtörvény, mely a magyart tette hivatalos nyelvvé, sértette a horvátok, szerbek, románok érdekeit. Ez ellen tiltakozva 48-ban fegyvert is ragadtak a Batthyány-kormány, azaz a szuverén magyar kormány ellen. Tehát lehetett Kossuthot könnyelműséggel, az európai érdek- és erőviszonyok figyelmen kívül hagyásával vádolni, ő voltaképpen nem tett mást, mint a Széchenyi kezdeményezte utat annak változathatatlan logikája szerint végigjárta.

Tehát Széchenyi naplójának dermesztő látomása vértengerről, nemzetpusztulásról egyáltalán nem egy örült lázbeszéde volt, hanem annak beismerése,

hogy amit ő elindított, azt egyszerűen nem lehetett megállítani, visszafogni a végső lépések megtételétől. Kétségtelenül Kossuthnak voltak teljesen irreális reményei, pl. abban is biztos volt, hogy az egyesült orosz-osztrák katonai erők, a többszörös túlerő legyőzhető. Ezt gúnyolta oly keserű kacagással Arany *A nagyidai cigányok*-ban, az önnön legyőzhetetlenségében bizonyos Csóri vajda alakjában. Viszont Kossuth képtelen rögtönzéseinél (az orosz cári család nagyherceg tagját tudta volna elképzelni a magyar trónon) is nagyobb baj, hogy a kiegyezés egyébként valóban pragmatikus, nagyszerű politikusa, Andrassy Gyula sem találta meg, helyesebben nem találta ki azt a modellt, melyben az ország lakosságának felét kitevő nem magyar ajkú nemzetiségek megnyugtatóan találtak volna meg a helyüket. A reformkori nemzeti öntudatosodási mozgalomtól tehát egyenes út vezet Trianonig, amennyiben egyébként kiváló és humánus vezető politikusaink nem tudták, vagy nem lehetett megtalálni a szuverén magyar államnak azt a formáját, amelyet a nemzetiségek elfogadhatónak tartottak volna.

Be kell ismerni tehát, hogy mindazok a remények, amelyek elvezettek a trónfosztáshoz, mindazok a számítások, melyek erre ösztönözhettek, lényegében nem voltak végiggondoltak. Nyugat-Európában (leszámítva újságcikkek és utcai megmozdulások rokonszenvét) semmiféle támogatottsága nem mutatkozott a független Magyarországnak. Radetzky itáliai katonai sikerei után valószínűleg a megnövekedett osztrák haderővel sem boldogultak volna a magyar honvéd csapatok. Legalábbis jelzés értékű, hogy Görgey, aki iszonyatos erejű csatákban próbálta megállítani Haynaut Komáromnál, Vácánál, olykor maga állva a lovasroham élére, nem tudott sikert kiharcolni. Pláne, majd amikor Temesvár–Arad térségében az orosz túlerő is felvonult. Nem maradt hát más hátra, mint korrekt fegyverletétel, hogy ne fegyvereit eldobva meneküljön a honvédség, mint olyan „lázadó horda”, amilyenek az osztrákok jellemezték őket az oroszok számára, akik viszont meglepődve konstatálták, s a cárt is erről tájékoztatták, hogy a honvédtábornokok éppoly jól beszélnek franciául és németül, mint ők, s lovagias ellenfélként viselkednek.

A megtorlás viszont valóban kíméletlen volt, amit álmélkodva konstatáltak az orosz tábornokok, még a cárnál is próbálták elérni, hogy járjon közbe Bécsben. (Közbe is járt, de csak Görgey életét hagyták meg, ezzel őt áruló vádolhatóságba keverve.) Más kérdés, hogy a bestiális megtorlást mennyiben lehet a trónfosztás terhére írni. Igaz, erre hivatkozva lehetett eszközgőként akasztatni a honvédtábornokokat. Az is bizonyos, hogy az osztrákok dühét az oroszok előtti fegyverletétel is fokozta, hisz ezzel Görgey (illetve haditanácsa) nyilvánvalóvá akarta tenni, hogy az osztrák hadsereg egyedül nem bírta a kicsiny Magyarországgal...

Egy bizonyos: évszázadokra tekintő politikai döntések fontosságát, ünneplését nem árnyékolják be a velük összefüggésbe hozható negatív következmé-

nyek. Eszméletű hatása a szabadságharc tragikus bukásának is lehet. Erre vonatkozóan szokás idézni Kölcsey *Mohács* című művét: „Szerencsés történetek felvirágoztathatják, dicsőségre emelhetik a nemzetet, de a balsors csapásaiból is eredhetnek magas érzelmek. Szerencse hiúvá is teszen; szerencsétlenség, ha nem közleket ért, magába szállást, önismerést, erő kifejtést hoz magával.” Ilyen alkalom most a trónfosztásnak (és következményeinek) jubileuma. Nem vitatható, hogy jogszerű és méltó gesztus volt, de következményei nyomatékosan tudatosítják azt az axiómát, hogy csak minden számba vehető fél érdekeit figyelembe vevő döntés lehet igazán eredményes. Tekintettel kell lennünk azokra, sőt szívósan keresnünk kell azokat a szempontokat, tényeket, melyek szándékolt döntésünk ellen felhozhatók. Magyarán: ha mi a magyar nyelv és kultúra jogát kérjük és védjük, legyünk kellő figyelemmel és jóindulattal a velünk együtt élő nemzetiségi tömegek hasonló igényeivel kapcsolatban.

Vagy egy másik tanulság, mely ma és holnap is a nemzet döntéseinek határt és tapintatot szabhat. Elegendő ok-e nagytávlatú döntéseink meghozatalánál, hogy szempontunkból az igazolható és jogos? Nem kell-e a komolyan számításba venni az éppen akkor aktuális vezető európai politikai akaratot? Nem kellett volna-e mérlegelni a trónfosztó határozat meghozatala előtt, hogy ez miképpen „megy szembe” vezető európai fórumok szándékával, melyek egyáltalán nem kívánták a Habsburg birodalom meggyengülését?

Most azonban, április 14. ünnepén azt is számba kell vennünk, hogy katonai sikerek és közösségi áldozatvállalás is naggyá tehet, s kiérdemelheti a világ bámulatát. A szabadságharc, a trónfosztás istenkísértő kockázat vállalása kudarc-hoz, tragikus bukáshoz vezetett, de ez a mindent egy lapra feltevő önzetlenség és bátorság évszázadok múltán is inspiratív hagyomány. 1956-ban, amikor Budapest és Magyarország vívja ki a világ rokonszenvét, akkor a csodaszerű összefogásban március 15. és április 14. ihlete is benne van. Lehet, hogy többre mentünk volna szorgos apró munkával, de ne becsüljük azért le 1848–1849 szemkápráztató kezdeményezését és sikerét sem, ami nélkül lehet, hogy nem születtek volna meg világra szóló sportsikerek, csodaszerű irodalom. Lehet, hogy Kodály és Bartók sem mertek volna akkorát akarni, hogy igazolhatóan az emberi cselekvő képesség felső határán adtak olyasmit, ami százmilliók nemzetektől nem tellett.

Lehetnének okosak és óvatosak a politikában, hogy elkerüljünk újabb Trianonokat, ám mégis kell lennünk olykor megelőzhetetlenül merészek és kockázatosnak ahhoz, hogy „kicsaljuk”, „előhívogassuk” tehetséges népünkben, amivel újra és újra öt világrész csodálatát vívhatja ki. 1956 októberének néhány napját olyan bátor és önzetlen gesztusok tették feledhetlenné, ami arra mutat, hogy a magyarságban „gerincvelői” szinten ott él 1848–49 örökségként, hogy lehet, sőt muszáj nagyot akarni, nagyot merni, még ha az ész kételyeket is fogalmazna meg. Egy népet – nyilvánvalóan – szorgalma, munkája tesz naggyá, de néha

szabad, sőt muszáj nagyot gondolni, nagyot akarni. Mint 1849. április 14-én is. És milyen nagyszerű dolog az, hogy vannak olyan pillanatai a nemzeti múltnak, amelyek egyszerre bátorítanak és óvatosságra intenek. Mert a kockáztatás óvatosság nélkül sületlenség, az óvatosság bátor nagyot merés nélkül perspektíva nélküli szöszmötölés. Erre jó április 14. megünneplése, mert bátorít és vissza is fog, szárnyakat ad, de kontroll okosságra egyaránt ráeszméltet.